

RAMZANISTAN CZECZEŃSKI PROBLEM ROSJI

Maciej Falkowski

PUNKT WIDZENIA

NUMER 53
WARSZAWA
SIERPIEŃ 2015

RAMZANISTAN

CZECZEŃSKI PROBLEM ROSJI

Maciej Falkowski

OSW | CENTRE FOR EASTERN STUDIES
OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

Redakcja merytoryczna
Adam Eberhardt, Marek Menkiszak

Redakcja
Anna Łabuszewska

Opracowanie graficzne
PARA-BUCH

DTP
GroupMedia

Zdjęcie na okładce
PAP/EPA

WYDAWCA

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel. + 48 /22/ 525 80 00

Fax: + 48 /22/ 525 80 40

osw.waw.pl

ISBN 978-83-62936-71-7

Spis treści

TEZY /5

I. PAKT PUTIN–KADYROW /8

II. EFEKTY CZECZENIZACJI /12

1. Stabilizacja /12

2. Powstanie dyktatury Kadyrowa /14

3. Czeczenia obcą enklawą w granicach Federacji Rosyjskiej /17

III. RAMZAN KADYROW: PROBLEMATYCZNY, LECZ UŻYTECZNY WASAL PUTINA /22

1. Aktywność Kadyrowa: ambicje polityczne i logika feudalna /22

2. Problem Moskwy z Kadyrowem /27

3. Użyteczność Kadyrowa /31

IV. SYSTEMOWY PROBLEM Z CZECZENIĄ /34

TEZY

- Zakończenie działań zbrojnych na dużą skalę i rozbięcie podziemia zbrojnego w Czeczenii doprowadziło w ciągu ostatnich kilku lat do stabilizacji sytuacji w republice, która stała się – obok poprawy sytuacji gospodarczej w Rosji w pierwszym okresie rządów Władimira Putina – symbolem sukcesu putinowskiego systemu politycznego. Niemniej kwestia czeczeńska pozostaje jednym z głównych problemów politycznych Federacji Rosyjskiej. Co więcej, w związku z aktywnością przywódcy republiki¹ Ramzana Kadyrowa oraz jego konfliktami z rosyjskimi strukturami siłowymi ranga problemu czeczeńskiego oraz pytania o trwałość pokoju w Czeczenii zyskały w ostatnich miesiącach jeszcze większą aktualność.
- Twarzą Czeczenii, jak również jednym z nieodłącznych symboli prezydentury Władimira Putina, jest dziś Ramzan Kadyrow – dyktatorski przywódca republiki, którego ambicje polityczne wykraczają poza granice Czeczenii. Utożsamianie współczesnej Czeczenii z Kadyrowem wynika z faktu, iż sytuację w republice od piętnastu lat determinuje zawarty na początku drugiej wojny czeczeńskiej (1999/2000) nieformalny pakt między Kadyrowem (najpierw Achmadem, później jego synem, Ramzanem) a Putinem, obowiązujący do dziś schemat zarządzania Czeczenią oraz relacje między Moskwą a Groznym. W zamian za stabilizację sytuacji w republice przy użyciu dowolnych metod Kadyrow otrzymał gwarancję zachowania władzy, stabilnego finansowania z budżetu federalnego oraz wolną rękę w zakresie zarządzania Czeczenią.
- Wdrażana przez Władimira Putina polityka wobec Czeczenii zyskała miano czeczenizacji. Jej najważniejszym z punktu

¹ W latach 2007–2011 Kadyrow nosił tytuł prezydenta Czeczenii, przemianowany w 2011 roku, podobnie jak w innych podmiotach Federacji Rosyjskiej mających status republiki, na „głowę republiki”.

widzenia Kremla rezultatem była stabilizacja sytuacji w republice i jej odbudowa ze zniszczeń wojennych. Doprowadziła ona również do powstania w republice dyktatorskiego reżimu Kadyrowa, który zdominował czeczeńską scenę polityczną i spacyfikował społeczeństwo, stosując terror oraz całe spektrum środków politycznych, ekonomicznych i ideologicznych. Poza wymienionymi powyżej, doraźnymi efektami czeczenizacja umocniła, a w wielu aspektach wręcz przyspieszyła procesy społeczno-polityczne zachodzące w Czeczenii od początku lat dziewięćdziesiątych: derusyfikację republiki, jej islamizację, umocnienie czeczeńskiego nacjonalizmu oraz nihilizmu w stosunku do rosyjskiego porządku prawnego. W rezultacie Czeczenia przekształciła się w cywilizacyjnie obcą, rządzącą się własnymi prawami enklawę w granicach Federacji Rosyjskiej, swoisty „czeczeński świat” mający niewiele wspólnego z „rosyjskim światem”, do którego odwołuje się Władimir Putin w polityce wobec obszaru postsowieckiego.

- Aktywność polityczna i rosnąca niezależność Ramzana Kadyrowa, coraz częstsze konflikty z ostentacyjnie ignorowanymi przez niego federalnymi organami władzy, jak również powszechne przekonanie o niezamienialności czeczeńskiego lidera rodzą pytania o jego lojalność oraz możliwość otwartego wypowiedzenia posłuszeństwa Moskwie. Taki scenariusz wydaje się jednak bardzo mało prawdopodobny ze względu na zależność reżimu Kadyrowa od Rosji. Uzależnienie finansowe, piętno kolaboracjonizmu oraz zbrodni dokonywanych na własnym narodzie, które ciąży na Kadyrowie, sprawiają, iż jego reżim nie może istnieć bez poparcia Rosji.
- Problematyczność Kadyrowa z punktu widzenia Kremla równoważona jest jego użytecznością, która wykracza poza zapewnianie stabilności w Czeczenii. Kadyrow i podległe mu formacje zbrojne stanowią wygodne narzędzie w rękach Kremla w polityce wewnętrznej oraz w ramach rosyjskiej polityki zagranicznej. Wewnątrz Rosji oraz na obszarze

postsowieckim Czeczeni odgrywają rolę straszaka, postrzegani są jako brutalni i bezwzględni „siepacze Putina”, którzy mogą zostać użyci przeciwko oponentom autorytarnej władzy bądź przeciwnikom zbliżenia z Rosją z państw b. ZSRR. Z kolei na Bliskim Wschodzie islamska Czeczenia stanowić ma swoistą wizytówkę przyjaznej islamowi Rosji.

- Zależność Kadyrowa i niewielkie szanse na wypowiedzenie Moskwie posłuszeństwa nie oznaczają, że polityka czeczenizacji przyniosła trwałą pokój w Czeczenii, a problem czeczeński został przez prezydenta Putina rozwiązany. Obecny, zapewniający stabilność schemat zarządzania Czeczenią i relacji między Moskwą a Groznym jest rozwiązaniem czasowym, opartym nie na trwałych podstawach, lecz sytuacyjnej zbieżności interesów stron paktu Putin–Kadyrow. Zmiana władzy na Kremlu, zaś w jeszcze większym stopniu kryzys wewnętrzny w Rosji, skutkujący osłabieniem pozycji rosyjskich na Kaukazie, będzie równoznaczny z upadkiem opierającego się głównie na terrorze, nie zaś poparciu społecznym reżimu Kadyrowa oraz reaktywacją haseł niepodległościowych w Czeczenii. Z uwagi na nośność i głębokie zakorzenienie czeczeńskiej idei narodowowyzwoleńczej oraz duże prawdopodobieństwo wystąpienia w Rosji kryzysu wewnętrznego w bliższej bądź dalszej perspektywie, scenariusz powyższy wydaje się nieunikniony.

I. PAKT PUTIN-KADYROW

Nierozwiązany problem czeczeński Władimir Putin odziedziczył po Borysie Jelcynie. Przez całe lata dziewięćdziesiąte XX wieku Czeczenia była symbolem upadku, synonimem upokorzenia państwa rosyjskiego, które przegrało militarną i polityczną konfrontację z bojownikami walczącymi o utworzenie niepodległego państwa czeczeńskiego². Zmierzenie się z problemem destabilizującego cały Kaukaz Północny i stanowiącego zagrożenie dla integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej czeczeńskiego separatyzmu było więc dla Putina wyzwaniem wagi państwowej, którego realizację rozpoczął, będąc jeszcze premierem. W pierwszych miesiącach drugiej wojny czeczeńskiej, która rozpoczęła się na przełomie lata i jesieni 1999 roku i prowadzona była pod hasłami walki z międzynarodowym terroryzmem islamskim, działania wojsk rosyjskich nie odbiegały od tych z lat 1994–1996 (wprowadzenie oddziałów federalnych do republiki, zmasowane bombardowania, pacyfikacja opanowanych terenów). W przeciwieństwie do pierwszej wojny czeczeńskiej siły rosyjskie w ciągu kilku miesięcy rozgromiły kluczowe oddziały bojowników i opanowały terytorium całej republiki, choć nie zlikwidowały oporu licznych grup partyzanckich.

Militarne rozbitcie bojowników postawiło przed Kremlm konieczność zarządzania terytorium czeczeńskim. Wbrew oczekiwaniom administracja Putina odrzuciła zarówno współpracę ze środowiskiem tradycyjnie prorosyjskich Czeczenów (działacze wywodzący się głównie z komunistycznej nomenklatury, opozycyjni wobec ruchu niepodległościowego), jak i politykę okupacyj-

² Moskwa straciła kontrolę nad Czeczenią w 1991 roku. W latach 1994–1996 toczyła się tzw. pierwsza wojna czeczeńska, która zakończyła się podpisaniem porozumień w Chasawjurtcie (31 sierpnia 1996 roku), oznaczających faktyczne przyznanie się Kremla do porażki. Podpisane przez przedstawicieli władz rosyjskich i bojowników porozumienie zakładało m.in. uznanie ich władzy w republice, wycofanie wojsk federalnych i rozpoczęcie pertraktacji o przyszłym statusie Czeczenii.

ną, tzn. oddanie Czeczenii pod jurysdykcję federalnych struktur siłowych, które usilnie lobbowały to rozwiązanie, a wręcz próbowały sabotować politykę Kremla. Partnerem władz rosyjskich w Czeczenii stała się nieoczekiwanie część byłych przywódców ruchu niepodległościowego, którzy bądź to z przyczyn koniunkturalnych, bądź ideowych (opozycja wobec zaczynającego dominować w obozie bojowników radykalizmu islamskiego³) zdecydowała się na podjęcie współpracy z władzami rosyjskimi. Na czele tej grupy stanął ówczesny mufti republiki Achmad Kadyrow, który został kluczowym i *de facto* jedynym partnerem Władimira Putina w Czeczenii (po śmierci Achmada w 2004 roku jego miejsce zajął syn – Ramzan). Pozostałe czeczeńskie środowiska polityczne zostały odsunięte w cień i zmarginalizowane, w tym czeczeńscy politycy i komendanci powiązani z federalnymi strukturami siłowymi (np. Bisłan Gantamirow).

To właśnie z Achmadem Kadyrowem Putin zawarł w pierwszych miesiącach drugiej wojny czeczeńskiej (przełom 1999 i 2000 roku) nieformalny układ, którego warunki są przez obie strony ściśle przestrzegane do tej pory. Przedmiotem umowy był schemat zarządzania Czeczenią i charakter relacji między Moskwą a Grozным. W zamian za zapewnienie stabilności w republice przy użyciu dowolnych metod Kadyrow otrzymał władzę w Czeczenii (początkowo został szefem administracji, zaś w 2003 roku prezydentem), która została mu przekazana w charakterze swoistego lenna, którym mógł zarządzać według własnego uznania. Dodatkowo Moskwa gwarantowała stabilne finansowanie niezbędne do odbudowy gospodarczej republiki i zapewnienia minimum socjalnego mieszkańcom.

³ Hasła przekształcenia Czeczenii w państwo islamskie i zastąpienia świeckiego porządku prawnego szariatem zaczęły zdobywać popularność w latach 1996–1999, kiedy republika pozostawała poza kontrolą władz federalnych. Podczas drugiej wojny czeczeńskiej podziemie zbrojne przeszło ideologiczną ewolucję od walki narodowowyzwoleńczej do dżihadu, której symbolicznym zwieńczeniem była likwidacja Czeczeńskiej Republiki Iczkeria i proklamacja Emiratu Kaukaskiego przez Dokkę Umarowa październiku 2007 roku.

Realizowana przez Kreml polityka wobec Czechenii zyskała miano czechenizacji. Była wdrażana etapami i polegała na stopniowym przekazywaniu kompetencji i kontroli nad republiką władzom czecheńskim przy jednoczesnym ograniczaniu wpływów federalnych organów władzy, przede wszystkim struktur siłowych⁴. Symbolicznym zwieńczeniem tego procesu było zniesienie reżimu operacji antyterrorystycznej w republice w marcu 2009 roku. Zarówno czechenizacja, jak i układ Putin–Kadyrow były wielokrotnie zagrożone. Najpoważniejszym kryzysem była śmierć Achmada Kadyrowa w wyniku zamachu terrorystycznego na stadionie w Groznych w maju 2004 roku, za którym stały prawdopodobnie rosyjskie struktury siłowe niezadowolone z ograniczania ich władzy w Czechenii⁵. Władimir Putin zdecydował się jednak na kontynuację dotychczasowej polityki, desygnując na następcę Achmada jego syna, Ramzana Kadyrowa – wówczas niedoświadczonego 28-latką⁶. Mimo początkowych obaw o brak samodzielności i doświadczenia Kadyrow junior okazał się równie sprawnym politykiem, który w swoich działaniach nie naruszał kluczowych warunków układu z rosyjskim prezydentem.

Zagrożeniem dla polityki czechenizacji były również powtarzające się zamachy terrorystyczne w Rosji oraz akcje organizowane przez

⁴ Niekiedy politykę czechenizacji błędnie definiuje się jako dążenie do czechenizacji konfliktu, tzn. zmiany jego charakteru z rosyjsko-czecheńskiego na wewnątrzczecheński.

⁵ Zob. np.: Wiktor Uwierow, Kto ubił Kadyrowa?, <http://analysisclub.ru/index.php?page=putini&art=1391>; Mairbek Taramow, Kto ubił Achmada Kadyrowa?, <http://www.kackad.com/article.asp?article=542>; Jelena Rudniewa, Bieżuczastija spieczsłużb Kadyrowa było nie likwidirawat', http://www.gazeta.ru/2004/07/19/oa_127444.shtml; wywiad z dziennikarką Julią Łatyniną, <http://www.yulialatynina.by.ru/publ/echomsk2004-08-21.htm>

⁶ Do historii przeszło transmitowane na żywo spotkanie Putina z ubranym w dres i zapłakany Ramzanem Kadyrowem na Kremlu kilka godzin po śmierci Achmada Kadyrowa. Było ono jednoznaczny sygnałem, iż polityka czechenizacji będzie kontynuowana. Zob.: https://www.youtube.com/watch?v=B7_7IUYSuGQ

podziemie zbrojne⁷, które uruchamiały fale krytyki zarówno pod adresem polityki Kremla wobec Czeczenii, jak i władz w Groznych, oskarżanych o nieskuteczność w walce z partyzantką.

⁷ W szczególności zamachy, podczas których dochodziło do masowego brania zakładników, np. na moskiewskiej Dubrowce w październiku 2002 roku czy w północnoosetyjskim Biesłanie we wrześniu 2004 roku.

II. EFEKTY CZECZENIZACJI

1. Stabilizacja

Z punktu widzenia Kremla najistotniejszym rezultatem opartej na układzie Putin–Kadyrow i wdrażanej od piętnastu lat polityki wobec Czeczenii była stabilizacja sytuacji w republice. Paradoksalnie postępowała ona paralelnie z osłabieniem wpływów federalnych struktur siłowych i umacnianiem władzy Kadyrowów, czego najlepszym dowodem są zachowujące stałą tendencję znikającą statystyki dotyczące incydentów zbrojnych i ofiar walk⁸. Stabilizacja była możliwa dzięki zastosowanemu przez Kadyrowów, a akceptowanemu przez Kreml całemu spectrum środków politycznych, militarnych, ekonomicznych i ideologicznych, które doprowadziły do marginalizacji i stopniowej degradacji podziemia zbrojnego. Jednym z najważniejszych środków było przeciąganie na stronę czeczeńskich władz aktywnych lub byłych bojowników, w szczególności wyznających idee niepodległościowe i przeciwnych koncepcji utworzenia na Kaukazie Emiratu Kaukaskiego⁹. Było to możliwe dzięki ogłaszaniu kolejnych amnestii bądź przechodzeniu na stronę Kadyrowów poszczególnych osób i grup zbrojnych w wyniku negocjacji i udzielania im przez czeczeńskich przywódców osobistych gwarancji (proces ten zapoczątkował Achmad, zaś kontynuował Ramzan Kadyrow). Wiek-

⁸ Zob.: Maciej Falkowski, Na peryferiach światowego dżihadu. Kaukaz Północny: iluzja stabilizacji, *Punkt Widzenia OSW*, listopad 2014, s. 11–12, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_46_pl_kaukaz-polnocny_net.pdf

⁹ Emirat Kaukaski (EK), o którego utworzenie walczą bojownicy, ma być docelowo państwem islamskim, obejmującym wszystkie republiki Kaukazu Północnego oraz znaczną część Kraju Stavropolskiego i Kraju Krasnodarskiego. Obecnie jest podziemną organizacją zbrojną. Od drugiej połowy 2013 roku przeżywa poważny kryzys ideologiczno-organizacyjny związany z porzucaniem jego szeregów przez wielu dowódców i oddziałów i składaniem przysięgi Państwu Islamskiemu. W czerwcu 2015 roku posłuszeństwo Emiratowi wypowiedział nawet dowódca wszystkich bojowników w Czeczenii Asłan Biatukajew, co oznacza, iż działalność EK została ograniczona *de facto* do górskiego Dagestanu; <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/263915/>

szość amnestionowanych bojowników nie składała *de facto* broni, lecz rozpoczynała służbę w powstających w Czeczenii rozmaitych formacjach zbrojnych, które formalnie wchodziły w skład struktur rosyjskich (głównie MSW), w rzeczywistości były jednak podporządkowane Kadyrowowi¹⁰. Jednocześnie w stosunku do niepokornych stosowano drastyczne metody: morderstwa, tortury, represje wobec krewnych (branie w charakterze zakładników, burzenie domów itd.). Terror stosowany przez Kadyrowów (w szczególności Ramzana; Achmad używał łagodniejszych środków) był znacznie skuteczniejszy niż ten, do którego uciekały się rosyjskie struktury siłowe, był bowiem punktowy, nie zaś ślepy i wynikający z nienawiści do Czeczenów, jak w przypadku represji stosowanych przez rosyjskie struktury siłowe.

Istotne były również środki ekonomiczne: odbudowa gospodarcza republiki (nie tylko Groznego, ale również innych miejscowości) ze zniszczeń wojennych w oparciu o dotacje federalne i zapewnienie ludności podstawowych warunków bytowych (np. przez tworzenie miejsc pracy w administracji czy strukturach siłowych, wypłacanie rekompensat za zniszczone w czasie wojny mienie itd.). Jednocześnie władze czeczeńskie nie czyniły przeszkód osobom udającym się na emigrację (w ostatnich latach Czeczenię opuściły dziesiątki tysięcy ludzi, kierując się głównie do Europy¹¹), co pozwalało redukować problemy społeczne wy-

¹⁰ Obecnie do największych czeczeńskich formacji zbrojnych należą: tzw. pułk naftowy przy MSW Czeczenii (ok. 3 tysięcy funkcjonariuszy), pułk specjalny przy MSW Czeczenii (ok. 1,8 tys.), bataliony Północ i Południe (wchodzą w skład stacjonującej w republice 46. brygady wojsk wewnętrznych MSW Federacji Rosyjskiej; ok. 2 tys.), dwa specjalne pułki patrolowe (ok. 3 tys.), dwie specjalne kompanie przy 42. Dywizji Zmechanizowanej (ok. 500 osób), czeczeński OMON (specjalne oddziały milicji; ok. 300 funkcjonariuszy), osobista ochrona Kadyrowa (ok. 500 osób); czeczeńscy policjanci (ok. 9 tys. funkcjonariuszy).

¹¹ Według szacunków w państwach Unii Europejskiej przebywa ponad 100 tys. obywateli Federacji Rosyjskiej narodowości czeczeńskiej, najwięcej w Austrii, Francji, Niemczech, Belgii i Polsce; <http://www.ecre.org/component/downloads/downloads/161.html>; <https://iwpr.net/global-voices/integration-hard-road-young-chechen-men>

kające z trudnej sytuacji ekonomicznej (głównie z ok. 30-procentowego bezrobocia).

Za nie mniej ważny należy uznać ideologiczno-religijny wymiar polityki Kadyrowa. Choć porzucił hasła niepodległościowe i jest ostentacyjnie prorosyjski, podstawą lansowanej przez niego ideologii jest nacjonalizm (duma z bycia Czeczenem, poczucie wyższości wobec innych kultur) oraz islam w jego sufickiej wersji, przeciwstawiany „wahabizmowi”¹². Propagowanie wyidealizowanej czeczeńskości (w wymiarze propagandowym i praktycznym, np. poprzez rozwój języka czeczeńskiego), kultu przemocy i kultury patriarchalnej, islamizacji życia społecznego, jak również ostentacyjna religijność Kadyrowa odpowiadały społecznym oczekiwaniom, przyczyniając się do osłabienia poparcia dla podziemia zbrojnego i umocnienia pozycji samego Kadyrowa.

2. Powstanie dyktatury Kadyrowa

Efektom działań Kadyrowa było również uformowanie się w Czeczenii autorytarnego reżimu politycznego. Kadyrow skutecznie pozbył się konkurentów politycznych oraz działaczy społecznych, przeciągając ich na swoją stronę (np. byłego ministra obrony Iczkerii Magomeda Chanbijewa), mordując (np. przywódców niezależnych od Kadyrowa czeczeńskich klanów i dowódców struktur siłowych, takich jak Rusłan i Sulim Jamadajewowie i Mowładi Bajsarow czy obrońców praw człowieka jak Natalia Estemirowa¹³)

¹² Sufizm – silnie zakorzeniony na Kaukazie mistyczny nurt w islamie, który w formie zewnętrznej przejawia się w działalności bractw sufickich (w Czeczenii głównie bractwa Kadirija). W byłym ZSRR określa się go mianem tzw. islamu tradycyjnego, przeciwstawianego salafizmowi. Salafizmem z kolei nazywany jest ruch religijny w ramach islamu sunnickiego akcentujący konieczność odrodzenia religijnego i moralnego w duchu „czystego” islamu (tj. opartego wyłącznie na Koranie i klasycznej tradycji – sunnie). Na obszarze postsowieckim często utożsamia się salafizm z wahabizmem, rozumianym nie jako historyczna szkoła prawa koranicznego i ruch polityczny w Arabii Saudyjskiej, lecz synonim terroryzmu.

¹³ Deputowany do rosyjskiej Dumy i przywódca konkurencyjnego wobec Kadyrowa klanu braci Jamadajewów Rusłan Jamadajew został zastrzelony w Moskwie

czy też zmuszając do nieingerowania w wewnętrzne sprawy republiki (np. polityków czeczeńskich wywodzących się z dawnej nomenklatury partyjnej, takich jak Aślambek Aślachanow i Dokku Zawgajew czy dowódcę rozformowanego pod presją Kadyrowa batalionu Zachód Said-Magomeda Kakijewa). Kadyrow nawiązał również współpracę z wpływowymi czeczeńskimi biznesmenami z Moskwy (np. Umarem Dżabraiłowem i Rusłanem Bajsarowem), którzy współfinansują szereg inwestycji w republice, nie ciesząc się jednak wpływami politycznymi. Życie polityczne Czeczenii jest obecnie podporządkowane Kadyrowowi, który sprawuje władzę przy pomocy lojalnych i zależnych od niego struktur siłowych, urzędników i duchowieństwa mużułmańskiego¹⁴. Nie bez znaczenia jest fakt, iż kilka kluczowych stanowisk w administracji i strukturach bezpieczeństwa zajmują krewni Kadyrowa lub osoby pochodzące z jego rodzinnej wsi – Centoroj/Chosi-jurt (np. premier Abubakar Edelgerijew, czeczeński deputowany do rosyjskiej Dumy Adam Delimchanow, szef czeczeńskiego MSW Rusłan Ałchanow czy mer Groznego – Islam Kadyrow).

Terroryzując ludność przy pomocy podległych mu formacji zbrojnych i rozwiniętego na masową skalę donosicielstwa, jak również wykorzystując zmęczenie Czeczenów wieloletnią wojną, Kadyrow zasiał w społeczeństwie strach, apatię i przekonanie o bezcelowości opozycji wobec jego rządów. Pacyfikację społeczeń-

we wrześniu 2008 roku. Sulim Jamadajew zginął w wyniku zamachu zorganizowanego w Dubaju (marzec 2009), zaś Mowładiego Bajsarowa zastrzelono w Moskwie w listopadzie 2006 roku. Z kolei krytykująca Kadyrowa i systematycznie ujawniająca zbrodnie dokonywane w Czeczenii członkini rosyjskiego Memoriału Natalia Estemirowa została zamordowana w Groznych w lipcu 2009 roku. Za wszystkimi zabójstwami stali prawdopodobnie ludzie Ramzana Kadyrowa.

¹⁴ Kierowany przez Salacha Mieżyjewa Duchowny Zarząd Mużułmanów Czeczenii (DZMC) jest *de facto* urzędem państwowym, którego działalność została całkowicie podporządkowana Kadyrowowi. Jednocześnie wpływy DZMC stale rosną – kontroluje on wszystkie meczety w republice, imamowie i sędziowie islamscy (kadi poszczególnych rejonów) mają duży wpływ na politykę na poziomie lokalnym, co wiąże się również ze wzrostem znaczenia szariatu w Czeczenii. Jednym z istotnych działań muftijatu jest pośrednictwo w negocjacjach pomiędzy zwaśnionymi klanami, którego celem jest pogodzenie ich i rezygnacja z zemsty rodowej za doznane krzywdy.

stwa ułatwiło rozprawienie się z niezależnymi organizacjami broniącymi praw człowieka, które pod presją władz w Groznm (nierzadko w formie brutalnej przemocy, pogromów biur itd.) zmuszone zostały do zaprzestania działalności na terytorium republiki (np. ogólnorosyjskie organizacje Memoriał czy Komitet Przeciw Torturom¹⁵). Brak jakiegokolwiek reakcji władz rosyjskich na ww. działania, przeprowadzane najczęściej pod hasłami walki z prozachodnią piątą kolumną, wskazuje, że spotkały się one z aprobatą Kremla.

Zdając sobie sprawę z wagi polityki informacyjnej, Kadyrow podporządkował republikańskie media (przede wszystkim kanały telewizyjne), które – poza propagowaniem czeczeńskiego nacjonalizmu – zajmują się głównie relacjonowaniem jego działalności, szerzeniem kultu przywódcy Czeczenii oraz jego ojca¹⁶.

Kadyrow przejął również kontrolę nad gospodarką republiki, czeczeńskim biznesem oraz mafią czeczeńską w całej Rosji (nie-wykluczone, że również poza jej granicami). Kluczowe przedsiębiorstwa w republice obsadzone zostały przez ludzi Kadyrowa (poza sektorem naftowym pozostającym w rękach federalnych¹⁷),

¹⁵ Ostatnią organizacją broniącą praw człowieka w Czeczenii, która musiała zaprzestać działalności, była czeczeńska filia kierowanego przez Igora Kalapina Komitetu Przeciw Torturom (<http://www.pytkam.net>). Po opublikowaniu w Internecie krytycznego wobec Kadyrowa filmu „Rodzina”, zrealizowanego przez opozycyjną organizację Otwarta Rosja (<https://www.youtube.com/watch?v=T5PnqcYFCTg>; w filmie wypowiedzieli się przedstawiciele Komitetu) podburzony i zmanipulowany przez władze tłum dokonał pogromu biura Komitetu w Groznm; <http://www.gazeta.ru/social/2015/06/03/6744098.shtml>

¹⁶ Kult jednostki przybiera we współczesnej Czeczenii kuriozalne formy i rozmiary, a republika w tym wymiarze zaczyna przypominać Turkmenistan. Imieniem Achmada Kadyrowa lub jego żony Ajmani nazywane są instytucje, obiekty, ulice, nawet meczety (co jest jawnie sprzeczne z islamską doktryną). Przejawem kultu ojca Ramzana, szczególnie godzącym w poczucie dumy narodowej Czeczeńców, było przeniesienie obchodów rocznicy deportacji Czeczeńców do Azji Centralnej z 23 lutego (Dzień Obrońcy Ojczyzny w Rosji; akcja deportacyjna rozpoczęła się 23 lutego 1944 roku) na 10 maja (rocznica śmierci Achmada Kadyrowa).

¹⁷ Czeczeński sektor naftowy kontroluje utworzone w 2000 roku przedsiębiorstwo Groznieftegaz. 51% udziałów spółki znajduje się w rękach Rosniefti, 49%

stworzono także szereg nowych projektów biznesowych (np. linie lotnicze Grozny Avia, firmy budowlane¹⁸ czy klub piłkarski Terek Grozny). Dochody z działalności gospodarczej nie są jednak głównym zasobem finansowym imperium ekonomicznego Kadyrowa. Opiera się ono na dotacjach z rosyjskiego budżetu¹⁹ oraz „alternatywnym systemie podatkowym”, polegającym na ściąganiu haraczy z czeczeńskich biznesmenów (w tym także tych mieszkających poza republiką), urzędników, funkcjonariuszy itd., które trafiają następnie do stworzonej w 2007 roku Fundacji Achmada Kadyrowa. Budżet fundacji stanowi *de facto* alternatywny budżet Czeczenii, nie ograniczany jednak regułami prawnymi: zgromadzone środki są wykorzystywane przez czeczeńskiego lidera zarówno w celach prywatnych, biznesowych, inwestycyjnych (budowa, renowacja obiektów, np. meczetów w republice i poza jej granicami), jak i charytatywnych (udzielanie wsparcia biednym rodzinom, inwalidom itd.)²⁰.

3. Czeczenia obcą enklawą w granicach Federacji Rosyjskiej

Rezultaty polityki czeczenizacji, która nakierowana była bardziej na wyizolowanie Czeczenii w ramach Rosji niż jej integra-

- rządu Czeczenii, który w rzeczywistości nie ma żadnego wpływu na działalność Groznieftiegazu.

¹⁸ Powiązane z Kadyrowem firmy budowlane przynoszą krociowe zyski w związku z finansowaną z budżetu federalnego odbudową republiki oraz realizacją ogromnych projektów inwestycyjnych, takich jak kompleks Grozny City (kilka wieżowców w centrum miasta mieszczących m.in. hotel, luksusowe mieszkania, biura; zob. <http://grozny-city.com/index.php/en/>) czy gigantycznych meczetów, w takich miastach jak Grozny, Urus-Martan, Argun i in.

¹⁹ W 2014 roku Czeczenia otrzymała łącznie 56,8 mld rubli z rosyjskiego budżetu, co stanowiło 81,6% budżetu republiki (ok. 41 tys. rubli na głowę mieszkańca); dla porównania sąsiedni Dagestan otrzymał 63 mld (21 tys. rubli na głowę mieszkańca), co stanowiło 70% republikańskiego budżetu, zaś Inguszetia – 20 mld (45 tys. rubli na głowę), co stanowiło 85% budżetu; http://info.minfin.ru/subj_analytics.php

²⁰ Szerzej o działalności fundacji zob.: Grigorij Tumanow, Roboty na wznos, *Kommersant*, <http://www.kommersant.ru/doc/2736101>

cję z resztą Federacji Rosyjskiej, znacznie wykraczają poza stabilizację sytuacji oraz stworzenie w republice dyktatorskiego reżimu. Pod rządami Kadyrowa powstaje swoisty „czeczeński świat” – czysto czeczeńska, cywilizacyjnie i kulturowo obca enklawa w granicach Rosji, rządząca się własnymi zasadami i żyjąca własnym życiem. Choć Czeczenia wpisana jest w polityczno-ustrojowe ramy państwa rosyjskiego, przestaje być częścią „rosyjskiego świata”, zamykając się we własnej hermetycznej kulturze, tradycjach i zwyczajach. Pod rządami Kadyrowa umacnia się czeczeńska tożsamość narodowa i czeczeński nacjonalizm. Rośnie również znaczenie języka czeczeńskiego, który ze sfery prywatnej przeniósł się do publicznej (w czasach sowieckich i pierwszych latach po rozpadzie ZSRR w życiu publicznym dominował rosyjski; tak jest do tej pory w sąsiednich republikach północnokaukaskich). Przykładem ilustrującym ten proces jest prowadzenie posiedzeń rządu republiki w języku czeczeńskim (tzn. są one niezrozumiałe dla władz rosyjskich) czy wypowiedzi urzędników (w tym Kadyrowa) dla miejscowych mediów, które nie są tłumaczone na rosyjski. Postępuje również coraz głębsza islamizacja życia społecznego, a islam staje się – obok nacjonalizmu – nie tylko kluczowym składnikiem tożsamości Czeczenów, ale również regulatorem życia rodzinnego i społecznego. Jednocześnie na poziomie społecznym następuje demodernizacja poprzez powrót do archaicznych tradycji i praw zwyczajowych (zemsta rodowa, porwania kobiet w celach matrymonialnych itd.), przy czym często trudno wyznaczyć jasną granicę między tym, co tradycyjnie czeczeńskie a tym, co islamskie (np. niepraktykowane dawniej wśród Czeczenów, a dziś szeroko rozpowszechnione wiełożenstwo). Powyższe procesy społeczne są w dużej mierze kontynuacją wcześniejszych, których źródeł należy szukać w efektach obu wojen czeczeńskich (przede wszystkim przekształcenia się Czeczenii w monoetniczną i monoreligijną republikę²¹), a które czeczenizacja jedynie wzmocniła i *de facto* usankcjonowała.

²¹ O ile w 1989 roku Rosjanie stanowili ok. 30% mieszkańców Czeczeno-Inguskiej ASRR (http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php?reg=49), o tyle

Alienacja Czeczenii w ramach Rosji zachodzi nie tylko na poziomie społecznym, ale również instytucjonalnym i w sferze porządku prawnego. Mimo iż formalnie w Czeczenii funkcjonują rosyjskie sądy i obowiązuje prawodawstwo federalne, *de facto* republika rządzi się mieszaniną czeczeńskich praw zwyczajowych (adatów), szariatu oraz prawa siły. Co więcej, władze czeczeńskie (przede wszystkim sam Kadyrow) nie starają się nawet ukrywać ignorancji wobec rosyjskiego porządku prawnego i priorytetowego traktowania czeczeńskich praw zwyczajowych i norm islamskich²². Przykładem takich działań może być propagowanie wielożeństwa, nakazywanie noszenia w urzędach i na uczelniach islamskiego stroju przez kobiety (chusty, długie spódnice, bluzki zakrywające ramiona), zakazywanie palenia w czasie Ramadanu czy wprowadzanie ograniczeń w sprzedaży alkoholu. W jawnej sprzeczności z rosyjskim porządkiem prawnym stały również niektóre, nagłaśniane w rosyjskich mediach, wypowiedzi Kadyrowa, np. zapowiedź represji wobec krewnych bojowników (burzenie domów, banicja z republiki²³) czy rozkaz otwierania ognia do funkcjonariuszy struktur bezpieczeństwa z innych podmio-

w 2010 roku – nie więcej niż 2% mieszkańców Czeczenii i 0,7% Inguszetii (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-04.pdf).

²² Przykładem demonstracyjnego łamania federalnego prawodawstwa była głośna w całej Rosji sprawa ślubu 17-letniej Luizy Gojłabijewej oraz 46-letniego naczelnika policji z miejscowości Nożaj-jurt Nażuda Guczigowa. Choć ślub był w świetle rosyjskiego prawa przestępstwem (doszło do niego w wyniku nacisków naczelnika policji na rodzinę nieletniej, która miała zostać jego drugą żoną), Kadyrow otwarcie poparł Guczigowa, a nawet przybył na wesele. Kilka dni później wpływowy szef administracji Kadyrowa Magomed Daudow wysunął w wywiadzie dla portalu Gazeta.ru propozycję legalizacji poligamii w Rosji; <http://www.gazeta.ru/social/2015/05/18/6692937.shtml>

²³ Do licznych przypadków burzenia domów krewnych bojowników i zmuszania ich do emigracji doszło po akcji zbrojnej bojowników w Groznm (4/5 grudnia 2014 roku); <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/253822/>. Kadyrow zapowiedział wówczas represje, kilkakrotnie podtrzymując swoją wypowiedź w wywiadach dla rosyjskich dziennikarzy. Działania Kadyrowa *de facto* poparł prezydent Putin, który zapytany o tę kwestię stwierdził, że – choć Kadyrow powinien przestrzegać prawa – podobnie jak w Izraelu, również w Czeczenii stosowanie niestandardowych środków w walce z terroryzmem jest usprawiedliwione; <https://www.youtube.com/watch?v=QeS-vfCQVdE>

tów Federacji Rosyjskiej, którzy pojawiają się w Czeczenii bez wcześniejszego uzgodnienia z władzami czeczeńskimi²⁴.

Republikańskie instytucje (ministerstwa, filie urzędów federalnych, lokalna administracja itd.), przy zachowaniu zewnętrznych form zgodności z rosyjskim porządkiem prawnym, w rzeczywistości funkcjonują w oparciu o miejscowe, nieformalne układy i obyczaje. Wątpliwa jest również lojalność większości z nich wobec organów federalnych, które jedynie w ograniczonym zakresie kontrolują ich działalność i dysponują wiedzą o realnej sytuacji na miejscu. Ich faktycznym zwierzchnikiem jest Ramzan Kadyrow, który jako głowa republiki formalnie nie sprawuje wobec wielu z nich funkcji nadzorczych (wyjątkiem jest republikańska Federalna Służba Bezpieczeństwa pozostawiona przez Kreml w rękach Rosjan; ma ona jednak niewielkie możliwości wpływania na czeczeńskie władze). Najbardziej wyrazistym przykładem są czeczeńskie struktury siłowe, w tym czeczeńska policja, które formalnie wchodzi w skład ugrupowań federalnych, w rzeczywistości jednak podlegają Kadyrowowi. Ich odrębność i samowola są na tyle duże, iż można je określić mianem czeczeńskiej armii.

Czynnikiem sprzyjającym opisywanym tu procesom była zachodząca w ciągu ostatnich piętnastu lat, aprobowana przez Kreml konsekwentna czeczenizacja kadr w republice: o ile w pierwszych latach rządów Kadyrowów większość kluczowych stanowisk w administracji czeczeńskiej sprawowali miejscowi lub oddelegowani z innych regionów Federacji Rosyjskiej Rosjanie, o tyle obecnie niemal wszystkie stanowiska zajmują Czeczeni. Są to osoby lojalne wobec Kadyrowa. Dużą część, o ile nie większość członków struktur siłowych stanowią byli bojownicy, którzy

²⁴ Wypowiedź Kadyrowa była reakcją na operację specjalną przeprowadzoną 19 kwietnia 2015 roku w Czeczenii przez funkcjonariuszy MSW z Kraju Stawropolskiego i rosyjskiej bazy w Chankale. Podczas akcji przeprowadzonej prawdopodobnie bez wiedzy czeczeńskich władz zastrzelony został niejaki Dżambułat Dadajew – Czeczen poszukiwany listem gończym; <https://www.youtube.com/watch?v=dHu6AOLz7zI>

jeszcze kilka lat temu walczyli przeciwko Rosjanom. Z kolei wielu urzędników (w tym wysokich rangą) to ludzie młodzi, nie pamiętający czasów sowieckich, wychowani w hermetycznej kulturze czeczeńskiej, dla których Rosja, rosyjska kultura, mentalność są pojęciami obcymi.

Kadyrow demonstracyjnie odcina się od iczkeryjskiej przeszłości i symboliki, jego tolerowana przez Kreml polityka wewnętrzna prowadzi jednak do faktycznego budowania ideologicznych, instytucjonalnych i kadrowych podstaw czeczeńskiej państwowości (choć trudno stwierdzić, na ile jest to działanie świadome i zaplanowane). W najnowszej historii Czeczeni podjęli dwie próby budowy niepodległego państwa – w latach 1991–1994 oraz 1996–1999. Obie zakończyły się klęską nie tylko w wyniku rosyjskich interwencji zbrojnych, lecz również niezdolności czeczeńskiego społeczeństwa i elit do stworzenia podstaw państwowego bytu (działającej administracji, zapewnienia bezpieczeństwa, funkcjonowania gospodarki itd.), co doprowadziło do dwukrotnego przekształcenia się Czeczenii w „czarną dziurę” (obszar niekontrolowany przez żadną władzę, z rozwiniętą przestępczością zorganizowaną). Tymczasem za rządów Kadyrowa finansowana przez Moskwę administracja w Czeczenii funkcjonuje, władze zapewniają stabilność i porządek, zaś konkretni funkcjonariusze i urzędnicy czeczeńscy zdobywają doświadczenie w administrowaniu republiką, które może okazać się przydatne w razie hipotetycznego powrotu do idei niepodległościowej.

III. RAMZAN KADYROW: PROBLEMATYCZNY, LECZ UŻYTECZNY WASAL PUTINA

1. Aktywność Kadyrowa: ambicje polityczne i logika feudalna

Ramzan Kadyrow, pozbywszy się najgroźniejszych przeciwników i umocniwszy władzę w Czeczenii, zaczął prowadzić grę polityczną wykraczającą poza granice republiki. Jednym z najbardziej spektakularnych przejawów aktywności Kadyrowa był udział funkcjonariuszy czeczeńskich formacji zbrojnych w konfliktach poza Czeczenią: w Gruzji w 2008 roku (rozformowany rok później batalion Wschód²⁵) oraz na Krymie i Donbasie w latach 2014–2015 (Czeczeni służyący w różnych, podporządkowanych Kadyrowowi formacjach zbrojnych²⁶). Kadyrow wielokrotnie zgłaszał również gotowość uczestnictwa wiernych mu formacji w zwalczaniu zagrożeń terrorystycznych w całej Rosji, w tym w sąsiednich republikach kaukaskich (próby przeprowadzania akcji antyterrorystycznych w Inguszetii i Dagestanie były przez Kreml blokowane w obawie przed negatywną reakcją elit i społeczeństw tych republik).

Równie spektakularnym przykładem aktywności politycznej Kadyrowa są organizowane przez niego manifestacje własnej siły.

²⁵ <http://www.vesti.ru/doc.html?id=201122&cid=1>

²⁶ Część z nich wyjeżdżała na Ukrainę dobrowolnie, część była prawdopodobnie kierowana przez dowódców. Kadyrowcy (szacunkowo kilkaset osób) brali udział we wszystkich ważniejszych operacjach militarnych w Donbasie. Wiosną 2015 roku rozpoczął się jednak proces ich wycofywania z Ukrainy, co było – jak się wydaje – efektem ustępstw Kremla pod adresem rosyjskich struktur siłowych niezadowolonych z rosnących wpływów Kadyrowa (<http://nv.ua/publications/pochemu-kadyrovcy-ushli-iz-dnr-i-lnr-45671.html>). O kadyrowcach na Ukrainie zob. np.: <http://korrespondent.net/ukraine/3454071-chechentsy-rasskazaly-skolko-ykh-vouiet-na-donbasse>; <http://gordonua.com/news/war/Doklad-Nemcova-Na-Donbasse-voyuyut-kadyrovcy-80544.html>

Czeczeni brali udział również w walkach w Donbasie po stronie ukraińskiej, choć mniej licznie (np. tzw. batalion im. Dżochara Dudajewa dowodzony przez Isę Munajewa).

W grudniu 2014 roku na stadionie w Groznm odbył się wiec, podczas którego ok. 10–20 tysięcy uzbrojonych funkcjonariuszy czeczeńskich struktur bezpieczeństwa złożyło „przysięgę wierności” prezydentowi Putinowi, zaś Kadyrow zadeklarował, że Czeczeni gotowi są wypełnić każdy rozkaz rosyjskiego prezydenta i bronić interesów Rosji gdziekolwiek to będzie potrzebne²⁷. Z kolei w styczniu 2015 roku Kadyrow zorganizował kilkuset-tysięczną manifestację w Groznm w związku z zamachem na redakcję *Charlie Hebdo*. Podczas zgromadzenia potępiono obrażanie uczuć religijnych muzułmanów (w wiecu uczestniczyli nie tylko mieszkańcy Czeczenii, ale również Inguszetii i Dagestanu oraz kilku przywódców rosyjskich muzułmanów)²⁸.

Czeczeński przywódca aktywnie komentuje również sytuację polityczną w Rosji (bezwarunkowo wspiera prezydenta Putina, krytykuje opozycję²⁹), sytuację na obszarze postsowieckim (głównie krytyka „faszystowskiego” reżimu w Kijowie, buńczuczne zapowiedzi własnego zaangażowania w Donbasie³⁰) oraz sytuację międzynarodową (najczęściej w duchu antyzachodnim), w tym na Bliskim Wschodzie (np. krytyka Państwa Islamskiego, bliskowschodniej polityki USA). Systematycznie i najczęściej patetycznie Kadyrow zapewnia również o własnej lojalności wobec prezydenta Putina (np. przed zakończeniem drugiej kadencji Putina w 2008 roku wyrażał opinię, że powinien on zostać dożywot-

²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=6NAIrcAPbuA>

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=Gm5jLIqYdO4>

²⁹ Bardzo umiejętną zagrywką Kadyrowa była krytyka Michaiła Chodorkowskiego po jego wypowiedzi dotyczącej zamachu na redakcję *Charlie Hebdo* (Chodorkowski wezwał wówczas światowe media do publikowania karykatur Mahometa w geście solidarności z francuską gazetą). Komentując wypowiedź byłego rosyjskiego oligarchy, Kadyrow nazwał go wrogiem wszystkich muzułmanów oraz jego osobistym wrogiem; <http://lifenews.ru/news/148124>. Dzięki tej wypowiedzi zyskał zarówno w oczach muzułmanów (jako obrońca Mahometa), jak i prezydenta Putina (dzięki krytyce Zachodu i Chodorkowskiego).

³⁰ Zob. np.: <http://www.ntv.ru/novosti/1277258>, https://www.youtube.com/watch?v=7yO3Z6y_63g; <https://www.youtube.com/watch?v=cEmbR4eBdaM>

nim prezydentem Federacji Rosyjskiej³¹; wielokrotnie powtarzał, iż gotowy jest nie tylko wypełnić każdy rozkaz Putina, lecz nawet oddać za niego życie³²).

Niezwykle istotną i umiejętnie rozgrywaną sferą aktywności czeczeńskiego lidera jest propaganda służąca budowie wizerunku Kadyrowa jako polityka silnego, religijnego, fanatycznie wiernego rosyjskiemu prezydentowi, ale mającego własne, nierzadko kontrowersyjne zdanie, będącego jednocześnie czeczeńskim i rosyjskim patriotą. Kadyrow jest bardzo aktywny w mediach społecznościowych (głównie za pośrednictwem własnego profilu w serwisie Instagram³³) oraz stale obecny w rosyjskich środkach masowego przekazu (częsty udział w talk-show, udzielanie wywiadów dziennikarzom, zapraszanie ich do Czeczenii). Obecność czeczeńskiego przywódcy w mediach ma nie tylko charakter polityczny – Kadyrowa można określić jako czeczeńskiego i rosyjskiego celebrytę. Przyciąga on uwagę, zapraszając do republiki znane postacie (sportowców, aktorów, gwiazdy estrady) z Rosji i zagranicy (np. Mike’a Tysona, Gerarda Depardieu, Vanessę Mae), promuje zdrowy styl życia (sport, walka z alkoholizmem, narkomanią itd.) oraz „tradycyjne” wartości czeczeńskie i islamskie. Istotne znaczenie ma przy tym fakt, że Kadyrow przedstawiany jest w rosyjskich mediach najczęściej pozytywnie i tak też jest odbierany przez znaczną część Rosjan (mimo iż Czeczeni mają w Rosji negatywny wizerunek)³⁴.

Kadyrow nawiązuje również kontakty międzynarodowe, głównie w krajach bliskowschodnich: spotyka się z tamtejszymi po-

³¹ <http://www.newsru.com/arch/russia/02oct2007/oputine.html>

³² <http://lenta.ru/news/2015/03/10/kadyrov/>

³³ https://instagram.com/kadyrov_95/

³⁴ Aż 55% respondentów, którzy wzięli udział w przeprowadzonym w marcu 2015 roku przez Centrum Lewady badaniu opinii publicznej, uznało, że Ramzan Kadyrow jest politykiem, któremu można ufać, a 35% odczuwało wobec niego sympatię i szacunek; <http://www.levada.ru/31-03-2015/blagopoluchnoi-i-spokoinoi-situatsiyu-na-severnoi-kavkaze-schitayut-54-rossiyan>

litykami, biznesmenami, działaczami religijnymi, składa wizyty w państwach Bliskiego Wschodu³⁵ i przyjmuje rewizyty gości z regionu³⁶. Coraz częściej nawiązywana jest bezpośrednia współpraca między Grozным a państwami bliskowschodnimi, przede wszystkim w sferze ekonomicznej (głównie inwestycje bliskowschodnie w Czeczenii³⁷).

Motyvacją czeczeńskiego lidera są przede wszystkim duże ambicje osobiste – dążenie do przekształcenia się z polityka lokalnego w federalnego (co udało mu się osiągnąć³⁸), lidera Kaukazu Północnego oraz wszystkich rosyjskich muzułmanów. Kadyrowem kieruje jednak także logika wasala, zmuszonego nieustannie demonstrować seniorowi (prezydentowi Rosji) swoją użyteczność, jak również strach przed własnym społeczeństwem. Z tej perspektywy celem aktywności politycznej i medialnej czeczeńskiego lidera jest po prostu przetrwanie, zachowanie stanowiska, kontroli nad republiką i własnym narodem oraz przychylności prezydenta Putina. Alternatywą jest bowiem – w najlepszym wypadku – polityczny niebyt bądź emigracja, natomiast w najgorszym, a biorąc pod uwagę kaukaskie uwarunkowanie najbardziej prawdopodobnym, utrata życia i egzystencjalne zagrożenie dla

³⁵ Np. w Arabii Saudyjskiej w sierpniu 2007 roku (<http://www.pravda.ru/news/politics/13-08-2007/234903-kadirov-0/>), Zjednoczonych Emiratach Arabskich w marcu 2011 roku (<http://www.yuga.ru/news/221693/>) czy w Jordanii w marcu 2014 roku (<http://chechnyatoday.com/content/view/277959/>).

³⁶ Np. król Jordanii Abdullah II (<http://www.eer.ru/a/article/u145/19-06-2014/22229/>), delegacja z Kuwejtu (<http://chechnyatoday.com/content/view/2-74616/>), przedstawiciele irańskiego parlamentu (<http://www.regnum.ru/news/polit/1860425.html>).

³⁷ Zob. np. <http://www.islamnews.ru/news-439148.html>; http://kavpolit.com/articles/arabskij_prints_postroit_v_groznom_otel_za_120 mln-2566/; <http://chechnyatoday.com/content/view/276982/>; <http://www.vestikavkaza.ru/news/Zhurnalisty-iz-Kuvejta-i-Livana-nakhodyatsya-s-vizitom-v-Chechne.html>; <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/242803/>

³⁸ Np. według badań opinii publicznej przeprowadzonych przez Agencję Politycznych i Ekonomicznych Komunikacji w czerwcu 2015 roku Kadyrow zajął drugie miejsce (po merze Moskwy Siergieju Sobianinie) w rankingu najbardziej wpływowych przywódców regionalnych w Rosji; <http://www.chechnya.gov.ru/page.php?r=126&id=16680>

całego klanu. Kadyrow zmuszony jest nieustannie udowadniać lojalność, niezastępowalność i użyteczność, systematycznie składając Władimirowi Putinowi swoisty „hołd lenny” (wysyłanie czeczeńskich funkcjonariuszy do Donbasu, włączanie się w antyzachodnią krytykę, składanie przysięg wierności itd.). Z kolei wobec własnego narodu stosuje metodę kija i marchewki: terroryzuje niepokornych i manipuluje pozostałymi. Wobec obu adresatów niezbędna jest natomiast demonstracja siły: Putina utwierdza w wiarygodności Kadyrowa, natomiast czeczeńskie społeczeństwo w bezcelowości jakiegokolwiek oporu.

Klasycznym przykładem działania czeczeńskiego lidera zgodnie z opisanym powyżej schematem była jego reakcja na akcję bojowników w Groznm na początku grudnia 2014 roku³⁹: wyraźnie zaniepokojony Kadyrow nakazał jak najszybszą likwidację bojowników bez względu na straty ludzkie (w efekcie chaotycznych walk zginęło aż 14 czeczeńskich funkcjonariuszy, a 36 zostało rannych), po czym jak najszybciej złożył raport prezydentowi Putinowi. Po akcji zapowiedział brutalne represje wobec krewnych bojowników, zaś w Internecie pojawiło się nagranie, podczas którego Kadyrow przez telefon prowadzi z bojownikami negocjacje, próbując – używając argumentacji islamskiej – udowodnić im, że nie mają racji i powinni złożyć broń⁴⁰. Kilka tygodni później (28 grudnia) Kadyrow zorganizował w Groznm paradę funkcjonariuszy struktur siłowych, którą można odczytywać jako demonstrację własnej siły po akcji bojowników.

³⁹ Grupa złożona z kilkunastu bojowników Emiratu Kaukaskiego wdarła się do centrum miasta w nocy z 4 na 5 grudnia 2014 roku, rozstrzeliwując czeczeńskich policjantów. Rozdzieliwszy się na dwie grupy, bojownicy zabarykadowali się w Domu Prasy i jednej ze szkół w centrum Groznego. Po kilku godzinach zaciętych walk czeczeńscy funkcjonariusze zlikwidowali wszystkich atakujących (11 osób). Po akcji w Internecie pojawiło się nagranie, w którym bojownicy podali motywy akcji – zemstę za prześladowanie muzułmanów i poniżanie muzułmanek przez kadyrowców; <http://checheninfo.com/2015/05/09/204/>

⁴⁰ https://www.youtube.com/watch?v=_QF-TgG1Zus

2. Problem Moskwy z Kadyrowem

Niezależność i samowola Kadyrowa w Czeczenii, otwarte ignorowanie przez niego rosyjskiego prawodawstwa i federalnych organów władzy oraz aktywność czeczeńskiego lidera i jego ludzi poza granicami republiki są obiektem częstej krytyki ze strony rosyjskich elit (zarówno rządzących, jak i opozycyjnych), przejawiającej się m.in. w licznych publikacjach, wypowiedziach dziennikarzy i ekspertów, a coraz częściej również otwartej (rosyjska opozycja) bądź zawołowanej (przedstawiciele władz) krytyce. Zarówno liberałowie, jak i wielu popierających obecną władzę polityków czy ekspertów widzi w Kadyrowie „nowe wcielenie Dudajewa”, polityka, który w sprzyjających warunkach może otwarcie wystąpić przeciwko Moskwie i który szantażuje rosyjskie władze w celu wymuszenia kolejnych ustępstw. Niektórzy komentatorzy twierdzą wręcz, że Kadyrow i podporządkowane mu czeczeńskie formacje zbrojne stały się jedną z najważniejszych sił na rosyjskiej scenie politycznej, a czeczeński lider może w przyszłości objąć stanowisko we władzach federalnych⁴¹. Grozi to w przekonaniu niektórych „czeczenizacją” Rosji tzn. zaprowadzeniem w kraju okrutnego, wzorowanego na modelu czeczeńskim autorytarnego reżimu⁴².

Głównym i najpoważniejszym oponentem Ramzana Kadyrowa są rosyjskie struktury siłowe (m.in. MSW, Federalna Służba Bezpieczeństwa, armia federalna), które od początku były konsekwentnymi przeciwnikami polityki czeczenizacji, postrzegając Achmada i Ramzana Kadyrowów jako ukrytych separatystów. „Siłowików”, którzy stracili dominującą pozycję w republice w efekcie polityki czeczenizacji, irytuje nie tylko samowola Kadyrowa w za-

⁴¹ Zob. np. <http://ria.ru/politics/20150424/1060761226.html>, <http://www.alaniatv.com/dolzhnostj-dlya-kadyrova-v-mide.html>

⁴² Zob. np. <http://www.svoboda.org/content/transcript/26586985.html>; <http://www.zvezda.ru/politics/2007/04/08/kadyrov.htm>; <https://www.youtube.com/watch?v=TIYe-46LsY8>; <http://www.politcom.ru/article.php?id=4243>; <http://polit.ru/article/2004/03/24/lokshina/>

rzządzaniu republiką i dążenie do usankcjonowania niepisanego monopolu na stosowanie przemocy w Czeczenii. Powodem krytyki jest specjalny status, którym Kadyrow cieszy się w rosyjskim systemie politycznym, tzn. jego faktyczne podporządkowanie wyłącznie i bezpośrednio prezydentowi Putinowi, z pominięciem urzędów federalnych, które są przez niego ostentacyjnie ignorowane. Struktury siłowe postrzegają jego aktywność polityczną (demonstracje siły, wypowiedzi dla mediów, budowanie własnej pozycji poprzez wysyłanie czeczeńskich funkcjonariuszy do Donbasu itd.) jako otwarcie wyzywającą i zagrażającą ich pozycji, interesom i prestiżowi.

Szczególnie niebezpieczną z punktu widzenia struktur siłowych (głównie służb specjalnych) jest ekspansja kontrolowanego przez Kadyrowa legalnego, przede wszystkim jednak nielegalnego biznesu czeczeńskiego w całej Federacji Rosyjskiej, jak również poza jej granicami (m.in. na okupowanym Krymie⁴³). Kontrolowane przez Kadyrowa, a pozostające poza kontrolą rosyjskich służb specjalnych gangi zajmują się głównie ściąganiem haraczy z przedsiębiorców (na wzór czeczeńskiej mafii działającej w Rosji w latach dziewięćdziesiątych)⁴⁴. Szereg wątpliwości budzi również legalność źródeł finansowania i funkcjonowanie Fundacji im. Achmada Kadyrowa, która prowadzi szeroko zakrojoną działalność w Czeczenii, Rosji i poza jej granicami. Jako wchodzenie w kompetencje rosyjskich służb specjalnych traktowane jest również utrzymywanie przez Grozny kontaktów z czeczeńską diasporą za granicą (Europa, b. ZSRR, Bliski Wschód), w tym za pośrednictwem nieoficjalnych przedstawicieli Kadyrowa w poszczególnych krajach (np. we Francji czy na Ukrainie).

⁴³ <http://www.bigcaucasus.com/events/topday/17-03-2014/89593-krim-0/>; http://news.liga.net/news/politics/1823609-putin_otdal_krym_kavkazskomu_kriminalitetu_informsoprotivlenie.htm

⁴⁴ Według doniesień rosyjskich mediów w działalność przestępczą w Moskwie zaangażowani byli m.in. ochroniarze Kadyrowa; <http://www.pravda-tv.ru/2013/03/26/23236>

Nie do zaakceptowania dla federalnych „siłowników” jest także samowola czeczeńskich struktur siłowych poza granicami republiki, przede wszystkim ich domniemany udział w szeregu zabójstw w Rosji (np. Anny Politkowskiej⁴⁵, rosyjskiego oficera Jurija Budanowa, który odbył karę więzienia za brutalne morderstwo czeczeńskiej dziewczyny w 2000 roku⁴⁶, licznych opozycyjnych wobec Kadyrowa działaczy czeczeńskich, takich jak Sulim i Rusłan Jamadajewowie⁴⁷). Detonatorem upublicznienia konfliktu na linii Kadyrow–”siłowicy” było jedno z takich zabójstw – rosyjskiego opozycjonisty Borysa Niemcowa (został zastrzelony w Moskwie 27 lutego 2015 roku), o którego zorganizowanie zostali oskarżeni podwładni Kadyrowa (głównym podejrzanym jest wysoko postawiony oficer czeczeńskiego batalionu Północ, Zaur Dadajew⁴⁸).

Konflikt na linii Kadyrow–struktury siłowe stanowi wyzwanie dla polityki wewnętrznej prezydenta Putina, którego reżim opiera się na służbach specjalnych, zaś system zarządzania Czeczenią na Ramzanie Kadyrowie. Putin stoi więc przed dylematem: nie może pozbawić stanowiska czeczeńskiego lidera, ponieważ groziłoby to destabilizacją sytuacji w Czeczenii, ignorowanie interesów struktur siłowych oznaczałoby jednak osłabianie podpory własnej władzy. Zmusza to Putina do podejmowania prób łagodzenia napięć między rosyjskimi „siłowikami” a Kadyrowem poprzez nakłanianie obu stron do taktycznych kompromisów, co się z reguły udaje⁴⁹.

⁴⁵ <http://www.newsru.com/arch/russia/09oct2006/novaya.html>; http://echo.msk.ru/blog/a_goldfarb/1327160-echo/

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=KF5Wtc1Ayiw>

⁴⁷ <http://region.urfo.org/incidents/280100.html>

⁴⁸ http://lenta.ru/news/2015/03/13/kadyrov_dadaev/

⁴⁹ Przykładami taktycznego kompromisu między „siłowikami” a Kadyrowem było według rosyjskich mediów np. spotkanie Kadyrowa z szefem Rady Bezpieczeństwa Narodowego Nikołajem Patruszewem (marzec 2015; http://polit.ru/news/2015/03/11/kadyrov_patrushev/) czy prezesem koncernu Rosneft’ Igorem Sieczinem (czerwiec 2015; http://kavpolit.com/articles/o_chem_dogovorilis_sechin_i_kadyrov-17718/).

Mimo iż powyższa kwestia stanowi dla Władimira Putina istotny problem w zarządzaniu systemem politycznym, zagrożenia płynące dla Rosji i osobiście prezydenta Putina ze strony Kadyrowa są wyolbrzymiane (niewykluczone, że w efekcie propagandowych działań „siłowników”), a traktowanie Kadyrowa jako wyzwania dla władzy rosyjskiej na Kaukazie lub potencjalnego przywódcy kolejnej rewolty Czeczenów przeciwko Moskwie nie wydaje się zasadne. Choć Kadyrow jest niezależny, ambitny, sprawuje pełnię władzy w republice, której stabilność w dużym stopniu zależy od jego dalszych rządów, jest wasalem prezydenta Putina, zaś jego reżim w pełni zależy od Rosji finansowo i politycznie. Nieprawdopodobny wydaje się – ze względu na opór w rosyjskich elitach – również awans Kadyrowa i zajęcie przez niego wysokiego stanowiska we władzach federalnych. Ponadto nic nie wskazuje, że do takiego rozwiązania dąży sam czeczeński przywódca, oznaczałoby ono bowiem jego degradację poprzez pozbawienie go zaplecza w postaci podporządkowanego sobie terytorium i wiernych mu oddziałów zbrojnych.

Ryzyko otwartego wystąpienia Kadyrowa przeciwko Moskwie jest minimalne również ze względu na postrzeganie go przez samych Czeczenów. Zmęczone wieloletnią wojną, terroryzowane przez ludzi Kadyrowa społeczeństwo zmuszone jest tolerować jego władzę. Z drugiej strony ludzie doceniają stabilizację, odbudowę republiki i poprawę sytuacji ekonomicznej pod rządami Kadyrowa. Wielu, szczególnie młodym Czeczenom, Kadyrow imponuje również swoją siłą, zdecydowaniem, stylem życia (w tym ostentacyjną religijnością), co jest w dużej części efektem skutecznej propagandy. Na Kadyrowie ciąży jednak niezatarte piętno kolaboracjonizmu, zdrady własnego narodu, wyparcia się jego historii i walki o niepodległość przeciwko Rosji. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż na tle czeczeńskiej historii dyktatura Kadyrowa i kult jednostki są wynaturzeniem, zaprzeczeniem czeczeńskiej historii i mentalności (czeczeńskie społeczeństwo zawsze cechował silny egalitaryzm, w historii Czeczenii nie było okresów dyktatorskich; porządek społeczny oparty był nie na władzy politycznej dyspo-

nującej kodeksem karnym i monopolem na stosowanie przemocy, lecz prawie zwyczajowym i relacjach między równymi sobie rodami i klanami). W tradycyjnym społeczeństwie czeczeńskim ogromne znaczenie mają ponadto kwestie honoru (własnego i rodziny) i obowiązku zemsty rodowej za doznane krzywdy. Kadyrow oraz jego ludzie od lat dopuszczają się zbrodni wobec tysięcy Czeczenów. Bezpośrednim zagrożeniem dla czeczeńskiego lidera i jego klanu są więc nie tylko przeciwnicy polityczni, lecz wrogowie osobiści, którzy ze względu na okoliczności muszą odłożyć dokonanie obowiązkowego aktu zemsty na bardziej sprzyjający moment.

3. Użyteczność Kadyrowa

Moskwa musi płacić za stabilność w Czeczenii i dotrzymywanie warunków paktu Putin–Kadyrow wysoką cenę (konieczność utrzymywania Czeczenii, godzenia się na jej cywilizacyjne oddalenie się od Rosji itd.) oraz ponosić określone ryzyko (związane przede wszystkim z działalnością Kadyrowa poza Czeczenią i jego konfliktem ze strukturami siłowymi). W percepcji Kremla zachodzące w Czeczenii procesy (oddalanie się od Rosji), mimo iż niekorzystnie wpływające na integralność Federacji Rosyjskiej i obniżające jej wewnętrzną spójność i bezpieczeństwo, mają jednak charakter nieodwracalny (Czeczenia nigdy nie stanie się „zwyczajną” częścią Rosji). Poza tym, podobne tendencje (islamizacja, derusyfikacja itd.), choć nie o tak dużej dynamice, mają miejsce również w innych kaukaskich republikach (przede wszystkim w Dagestanie i Inguszetii), które ponadto – podobnie jak Czeczenia – utrzymywane są z federalnego budżetu. Prawo federalne w wielu wypadkach nie działa i w innych częściach Federacji Rosyjskiej, bezprawie na kaukaskich peryferiach, określanych często mianem „wewnętrznej zagranicy” nie jest więc postrzegane jako poważny problem. Ponadto polityka Rosji na obszarze postsowieckim wskazuje, iż rosyjskie elity nie traktują problemu wewnętrznego separatyzmu jako poważnego, aktualnego zagrożenia. Moskwa od wielu lat, aktywnie i bez obaw o reperkusje

wewnętrzne inspiruje i wykorzystuje we własnej imperialnej polityce tendencje separatystyczne, w tym separatyzm na Kaukazie (m.in. w Abchazji, Osetii Południowej, północnym Azerbejdżanie, gruzińskiej Dżawachetii, a także na Ukrainie i w Azji Centralnej). Największe problemy generują konflikty Kadyrowa z federalnymi strukturami siłowymi, nawet one jednak nie grożą wypowiedzeniem przez Grozny posłuszeństwa Moskwie.

Problematyczność Kadyrowa ustępuje jego użyteczności, która wykracza poza zapewnianie stabilności w samej Czeczenii. Kadyrow i kontrolowane przez niego formacje zbrojne stanowią wygodne narzędzie w rękach Kremla w polityce wewnętrznej, jak również w ramach rosyjskiej polityki wobec obszaru postsowieckiego i Bliskiego Wschodu.

Jeśli chodzi o sytuację wewnętrzną oraz politykę na obszarze postsowieckim Kadyrow i jego ludzie pełnią rolę straszaka wobec wrogów wewnętrznych (np. możliwość użycia kadyrowców do pacyfikacji antyputinowskich demonstracji) oraz zewnętrznych (głównie na obszarze postsowieckim). Wykorzystywanie czynnika czeczeńskiego w takim charakterze jest możliwe ze względu na złą reputację i negatywne konotacje Czeczenów w oczach większości mieszkańców b. ZSRR. Są oni powszechnie postrzegani jako ludzie bezwzględni, okrutni, niepokorni, nieliczący się z konsekwencjami, hermetyczni, o niezrozumiałej kulturze i mentalności. Budzą powszechną niechęć i strach. Ten głęboko zakorzeniony, wywodzący się z XIX-wiecznych wojen kaukaskich wizerunek został wzmocniony krwawymi wydarzeniami w Czeczenii po rozpadzie ZSRR (zarówno realnymi, jak i wykreowanymi przez rosyjską propagandę), natomiast dziś utwierdzany jest przez Ramzana Kadyrowa poprzez jego rzeczywistą oraz medialną aktywność.

Czeczenia odgrywa również pewną rolę w rosyjskiej polityce na Bliskim Wschodzie oraz wobec świata islamu. O ile podczas obu wojen stanowiła problem w relacjach Rosji z państwami islamski-

mi (elity i społeczeństwa tych państw patrzyły na wojny czeczeńskie jako džihad obronny oraz dowód na antyislamski charakter polityki rosyjskiej), o tyle obecnie przekształciła się ona w rosyjski atut. Zislamizowana Czeczenia, w której umacnia się szariat, której lider odbudowuje meczety, składa wizyty w państwach islamskich, zabiega o inwestycje z państw Zatoki Perskiej, sprowadził do Czeczenii relikwie Mahometa i kreuje się na jego obrońcę (vide demonstracja w Grozным ze stycznia 2015 roku) jest wizytówką „przyjaznej” islamowi Rosji, czynnikiem ocieplającym relacje Moskwy z państwami islamskimi i odwodzącym je od pomysłów wspierania podziemia zbrojnego na Kaukazie. Antysalaficki, a jednocześnie obnoszący się ze swoją religijnością i sprzyjający islamizacji republiki Kadyrow może być ponadto przez Rosję prezentowany jako „dobry” muzułmanin, który w imię Boga, pod rosyjskimi sztandarami walczy z „największym złem świata” – terroryzmem⁵⁰. Dodatkowym atutem Kadyrowa w tym wymiarze są jego skrajnie antyzachodnie poglądy, z którymi się na co dzień afiszuje.

⁵⁰ Moskwa włącza nawet Czeczenów do współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa z państwami Bliskiego Wschodu – w 2006 roku funkcjonariusze batalionu Wschód ochraniali rosyjskich inżynierów biorących udział w odbudowie Libanu po wojnie z Izraelem (<http://www.kommersant.ru/doc/710391>), zaś w 2015 roku przedstawiciele czeczeńskich formacji zbrojnych po raz pierwszy wzięli udział w ćwiczeniach antyterrorystycznych w Jordanii (https://www.youtube.com/watch?v=Raly5pEZ_w).

IV. SYSTEMOWY PROBLEM Z CZECZENIĄ

Aktywność Ramzana Kadyrowa, jego rosnące ambicje i samowola, nabrzmiewające konflikty z federalnymi strukturami siłowymi, silne spersonifikowanie systemu zarządzania Czeczenią są dla władz rosyjskich istotnym problemem w coraz większym stopniu rzutuującym na stabilność putinowskiego systemu politycznego. Same w sobie nie stanowią jednak zagrożenia dla integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej, ponieważ niebezpieczeństwo otwartego wystąpienia Kadyrowa przeciwko Moskwie, od której uzależniona jest jego władza w Czeczenii, jest minimalne.

Niemniej szeroko rozumiany problem czeczeński pozostaje dla Rosji poważnym wyzwaniem, które w przyszłości może istotnie wpłynąć na spójność państwa i bezpieczeństwo wewnętrzne oraz podważyć integralność terytorialną. Likwidacja Czeczeńskiej Republiki Iczkeria, rozbicie podziemia zbrojnego w republice i jej stabilizacja pod rządami Kadyrowa nie są równoznaczne z rozwiązaniem problemu czeczeńskiego separatyzmu. Został on jedynie zakonserwowany tymczasowo, zaś konfliktogenne w przeszłości relacje między Moskwą a Groznym oparto nie na rozwiązaniu systemowym, lecz fasadowym i z natury rzeczy nie-trwałym, nieformalnym układzie między Putinem i Kadyrowem, u którego podstaw leży czasowa zbieżność interesów obu polityków. W sprzyjających warunkach idea czeczeńskiej niepodległości może znów wypłynąć.

Ryzyko zerwania układu między Moskwą i Groznym oraz ponownego wysunięcia przez Czeczenów haseł niepodległościowych wiąże się z ewentualną zmianą na stanowisku prezydenta Rosji bądź przywódcy Czeczenii (choć podczas rządów Putina wydaje się to mało prawdopodobne, nie można wykluczać np. dymisji Kadyrowa pod presją „siłowików” bądź śmierci czeczeńskiego lidera w wyniku zamachu). Ponieważ jednak koszty takiego rozwoju wypadków byłyby niezmiernie wysokie dla obu stron (dla Rosji oznaczałyby destabilizację Czeczenii, zaś dla Czeczenii – koniec

finansowania z budżetu Federacji Rosyjskiej i ponowną pacyfikację przez wojska federalne), wydaje się on mało realny (następcy obu polityków dążyliby raczej do prolongacji umowy między Grozным a Moskwą). Szczególnie mało prawdopodobne wydaje się, aby na wypowiedzenie posłuszeństwa Moskwie zdecydował się Kadyrow mający w takiej sytuacji minimalne szanse na utrzymanie się u władzy (ze względu na niewielkie poparcie społeczne). Taki krok musiałby być aktem desperacji wynikającym np. z prób usunięcia go w wyniku lobbingu struktur siłowych.

Ze znacznie większym ryzykiem wiąże się potencjalny kryzys polityczno-ekonomiczny w Rosji, w wyniku którego nastąpiłoby osłabienie rosyjskiej kontroli nad Kaukazem (w tym konieczność zaniechania finansowania regionu przez Moskwę oraz zmniejszenia lub wycofania rosyjskiej obecności militarnej). Taki rozwój wypadków oznaczałby najprawdopodobniej reaktywację idei niepodległości Czeczenii i ponowne otwarte wystąpienie Czeczenów przeciwko Rosji. Stanowiłby również egzystencjalne zagrożenie dla Ramzana Kadyrowa – osłabnięcie władzy rosyjskiej na Kaukazie doprowadziłyby najprawdopodobniej do zmielenia obecnego reżimu w Grozным oraz krwawych porachunków nie tylko z samym Kadyrowem, ale jego całym klanem. Scenariusz ten jest najbardziej prawdopodobny również w sytuacji podjęcia przez Kadyrowa próby przechwycenia haseł niepodległościowych i stanięcia na czele ruchu narodowyzwoleńczego w warunkach rozpadającej się Rosji. Istnieją więc niewielkie szanse, aby Kadyrow mógł być politycznym beneficjentem tworzonych przez siebie (świadomie bądź nie) podwalin czeczeńskiej państwowości.

Utrata przez Rosję kontroli nad Kaukazem oraz reaktywacja idei niepodległości Czeczenii doprowadziłyby prawdopodobnie do pogrążenia się republiki w walkach wewnętrznych i chaosie, a także wybuchu konfliktów etnicznych na całym Kaukazie (w tym czeczeńsko-dagestańskiego, czeczeńsko-inguskiego, ingusko-osetyjskiego itd.). Ponadto wynikająca z uwarunkowań regionalnych niestabilność Kaukazu mogłaby ulec pogłębieniu

w wyniku prób wykorzystywania regionu w rozgrywkach wewnętrznych (z czym mieliśmy wielokrotnie do czynienia w latach dziewięćdziesiątych – np. umocnienie władzy przez Putina nastąpiło w wyniku drugiej wojny czeczeńskiej). Idea niepodległościowa musiałaby również konkurować z drugą, nie mniej istotną i równie silnie zakorzenioną w regionie – koncepcją powołania na Kaukazie Północnym państwa islamskiego (współcześnie wyraża się ona w idei propagowanej przez Emirat Kaukaski oraz działające na Kaukazie oddziały zbrojne uznające zwierzchnictwo Państwa Islamskiego). Obok konfliktów klanowo-etniczno-terytorialnych rywalizacja (niewykluczone, że zbrojna) pomiędzy tymi dwiema koncepcjami stałaby się motorem wydarzeń w regionie.

W rozpatrywanym tu wariantcie wydarzeń Czeczeni, w porównaniu z innymi narodami północnokaukaskimi, byłiby z całą pewnością znacznie lepiej przygotowani do walki o niezależność i budowy niepodległego państwa niż dwadzieścia pięć lat temu. Poza tradycją walki o niepodległość i panteonem poległych bohaterów będą dysponować zapleczem instytucjonalnym oraz doświadczeniem zgromadzonym przez urzędników i funkcjonariuszy struktur siłowych w kadyrowowskiej Czeczeni. Ogromne znaczenie może mieć również kapitał ludzki i kontakty zagraniczne zdobywane przez kilkuset tysięcy diaspory czeczeńską za granicą, przede wszystkim w Europie oraz na Bliskim Wschodzie. Choć czeczeńskie środowiska emigracyjne są rozsiane po całym świecie, utrzymują ze sobą oraz z Czeczenią intensywne, niesłabnące kontakty, zaś ich rozbieżności i wewnętrzne konflikty rekompensowane są poczuciem wyjątkowości i pogłębiającą się kulturą hermetyzacji czeczeńskiego etnosu.

Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe uwarunkowania, reaktywacja otwartej walki Czeczenów o utworzenie niepodległego państwa (zarówno pod hasłami narodowowyzwoleńczymi, jak też islamskimi) wydaje się jedynie kwestią czasu, zależną w największym stopniu od stabilności wewnętrznej państwa rosyj-

skiego. Wynika to po pierwsze z uwarunkowań czeczeńskich – tzn. siły i atrakcyjności z jednej strony idei niepodległościowej, z drugiej – dżihadystowskiej, jak również ofiar i poświęceń, które Czeczeni ponieśli dotychczas w walce o niezależność od Rosji. Na taki rozwój wypadków wskazuje również historia Rosji, której immanentną częścią są głębokie kryzysy wewnętrzne skutkujące utratą lub osłabieniem kontroli nad peryferiami, jak również obecny, pogarszający się stan państwa rosyjskiego (narastające problemy polityczne, ekonomiczne, społeczne, demograficzne, narodowościowe).

MACIEJ FALKOWSKI